

นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ : ฉุยฉายนารีผีเสื้อสมุทรจำแลง

THAI CREATIVE DANCE: CHUI CHAI NAREE

PEESAUSESAMUT JAMLANG

จินตนา สายทองคำ *

JINTANA SAITONGKUM

บทคัดย่อ

ผลงานเรื่องนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ ฉุยฉายนารีผีเสื้อสมุทรจำแลง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทความสำคัญของนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณี และสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ไทยในรูปแบบจารีตการรำฉุยฉาย ดำเนินการสร้างสร้งงานตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษานำมาสู่การสร้างสร้ง พบว่า บทบาทความสำคัญของนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณี มีปรากฏ 3 ตอน คือ ตอนที่ 2 นางผีเสื้อลักพระอภัยมณี ตอนที่ 9 พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ และตอนที่ 14 พระอภัยมณีเรือแตก นางผีเสื้อสมุทรเป็นตัวละครสำคัญที่เป็นสัญลักษณ์เด่นของเรื่อง นำสู่แนวคิดในการสร้างสร้งนาฏศิลป์ไทยที่สื่อถึงอัตลักษณ์ของตัวละครชุดฉุยฉายนารีผีเสื้อสมุทรจำแลง ดำเนินการสร้างสร้งประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างแนวคิดของการแสดงมุ่งเน้นอัตลักษณ์ตัวละคร นางผีเสื้อสมุทร 2) การสร้างสร้งบทร้องทำนองเพลงดนตรีประกอบการแสดงโดยประพันธ์คำร้องขึ้นใหม่ตามจารีตการรำฉุยฉายใช้ดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้า 3) กำหนดผู้แสดงที่มีพื้นฐานนาฏศิลป์ไทยตัวนาง 4) การออกแบบกระบวนท่ารำ ใช้ท่ารำนาฏศิลป์ไทยตัวนางผสมผสานท่ารำที่แสดงถึงชาติกำเนิดเดิมของตัวละคร คือ นางยักษ์ 5) การออกแบบเครื่องแต่งกายกำหนดให้แต่งกายยืนเครื่องนางทอมสไบสองชายสีเหลืองขลิบแดง ศิราภรณ์รัดเกล้าเปลว 6) นำเสนอผลงานสร้างสร้งต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ข้อเสนอแนะในการสร้างงาน และ 7) เผยแพร่การแสดงสู่สาธารณชน

คำสำคัญ : นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ ฉุยฉาย ผีเสื้อสมุทร

*

คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute

Abstract

The objectives of “Thai Creative Dance: Chui Chai Naree Peesausesamut Jamlang” are to study the importance of the role *Peesausesamut* in *Phra Aphai Mani*, the literary work of *Phra Sunthonwohan (Sunthon Phu)* and to create Thai dance in *Chui Chai* dance format. This research is a qualitative research.

The results show that *Peesausesamut* appears in 3 episodes; Episode 2: “*Peesausesamut* kidnaps *Phra Aphai Mani*,” Episode 9: “*Phra Aphai Mani* escapes *Peesausesamut*,” and Episode 14: “*Phra Aphai Mani* is shipwrecked.” *Peesausesamut* is the symbolic character which inspires creativity and challenge in Thai dance creation to represent her uniqueness. The creative dance “*Chui Chai Naree Peesausesamut Jamlang*” applied relevant theories into the creation, which can be divided into 7 steps: 1) Identity conceptualization of *Peesausesamut*, 2) Music composition, by composing new lyrics according to *Chui Chai* tradition, 3) Performer selection, by selecting the female performer, 4) Dance postures creation, by combining traditional dance postures with creative postures that represented the characteristic of *Yak* or giant, 5) Costume design, by using standard female attire with yellow two-tailed breast cloth with red trimming and *Rad Klao Plew* headpiece, 6) Presentation to experts and specialists, by doing focus group discussion to receive opinions and advice for the creation, and 7) Publication.

Keywords: The creative dance, Chui Chai, Peesausesamut

บทนำ

นาฏศิลป์เป็นศิลปวัฒนธรรมแขนงหนึ่งของชาติที่มีความสำคัญยิ่ง แสดงถึงชาติที่มีอารยธรรมสูง ชาติไทยมีนาฏศิลป์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีจารีตแบบแผนในการถ่ายทอดสืบสานมาแต่โบราณและเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตของชนชาวไทย โดยนาฏศิลป์เข้ามามีบทบาทในวงจรชีวิตของคนไทยทั้งในด้านความเชื่อ พิธีกรรม การอบรมศีลธรรม การศึกษา ตลอดจนการบันเทิง มีการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาโดยตลอดไม่หยุดยั้ง ทำให้รูปแบบ

ของนาฏศิลป์มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อันเป็นวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นตามสภาพของสังคมและเศรษฐกิจรวมทั้งนโยบายทางด้านวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย ก่อให้เกิดนาฏศิลป์สร้างสรรค์หลากหลายรูปแบบ

การสร้างสรรค์งานด้านนาฏศิลป์ไทยมีการกำหนดรูปแบบหลายแนวทาง แนวทางหนึ่ง คือ กำหนดให้ประยุกต์จากนาฏยจารีตเดิมโดยนำลักษณะเด่น โครงสร้าง ท่าทาง หรือเทคนิคบางอย่างมาเป็นหลัก แล้วผู้สร้างสรรค์พยายามบุกเบิกแสวงหาท่าทางใหม่ ๆ มาใช้ในการออกแบบ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2543, น. 14) การสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ในรูปแบบดังกล่าว อาทิ การรำลงทรง การรำฉุยฉาย เป็นต้น

การรำฉุยฉายในทางนาฏศิลป์ถือเป็นการแสดงประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าทางศิลปะ พร้อมมูลด้วยผู้แสดงต้องใช้ความสามารถในการรำรำสูง เพื่อให้มีความโดดเด่นเป็นที่ดึงดูดตาต่อผู้ชม และต้องแสดงให้เห็นถึงบทบาทเปิดเผยอารมณ์รวมทั้งความภาคภูมิใจภายในออกมาด้วยท่ารำให้ได้ชัดเจนงดงาม โดยทั่วไปมักรำฉุยฉายในตอนที่ตัวละครแสดงความชื่นชมและความพอใจในตนเองที่แต่งตัวได้อย่างสวยงามสดงงาม หรือใช้แสดงในตอนที่ตัวละครแปลงกายเปลี่ยนไปจากร่างเดิม ทั้งนี้ศิลปินผู้รำฉุยฉายได้ดี ต้องผ่านการฝึกฝนการรำมามากพอสมควร การรำฉุยฉายในนาฏศิลป์ไทยสามารถจัดให้มีขึ้นตามความเหมาะสม โดยอาจยึดเหตุการณ์ในวรรณคดีการละครเรื่องต่าง ๆ ที่กำหนดให้ตัวละครแต่งตัวหรือชมความงามของตัวเอง ก็แต่งบทฉุยฉายเพื่อให้ตัวละครตัวนั้นรำอวดฝีมือได้ หรืออาจเป็นการสร้างสรรค์บทใหม่เพื่อบ่งบอกตัวตนของตัวละครนั้น หรือประดิษฐ์ขึ้นในโอกาสต่าง ๆ

ดังนั้นผู้สร้างสรรค์จึงตระหนักถึงความสำคัญของการรำฉุยฉายซึ่งมีความแตกต่างในการสร้างสรรค์คำประพันธ์อันเป็นบทร้องภายใต้กรอบจารีตของลักษณะการร้องในรูปแบบฉุยฉาย สามารถสร้างสรรค์กระบวนการท่ารำโดยปฏิบัติตามจารีตที่กำหนด ทั้งนี้ได้รับแรงบันดาลใจจากการศึกษาบทละครนอกเรื่องพระอภัยมณี ตอนพบสามพราหมณ์ - หนีผีเสื้อ โดยมีบทร้องกล่าวถึงการแปลงกายของนางผีเสื้อสมุทรในเพลงสีนวลเพียงสั้น ๆ ว่า

“เป็นสาวน้อยคมขำทราหมณ์กำดัด ผจงจัดสไบทองละอองฉาย
ผิวเนื้อเรื่อรองต้องใจชาย ทำเอียงอายขม้ายชวนชวนอร่า”

(ปราณี สำนวณวงศ์, 2529, เอกสารบทละครอัดสำเนา)

จากบทละครและกระบวนท่ารำประกอบดังกล่าวยังมิได้แสดงถึงตัวตนที่ชัดเจนของนางผีเสื้อสมุทร ซึ่งเป็นตัวละครเอกที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องพระอภัยมณี วรรณกรรมชิ้นเอกของสุนทรภู่หรือพระสุนทรโวหารอันเป็นผลงานที่ได้รับการกล่าวขานมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยบทกลอนใช้สำนวนภาษาที่ไพเราะ มีความงดงามในด้านวรรณศิลป์ สอดแทรกคติอันมีคุณค่าแก่การดำเนินชีวิต อีกทั้งแฝงด้วยจินตนาการที่ล้ำยุค มีความโดดเด่นในเรื่องบทกลอนและการใช้ภาษา และเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจและแสดงเป็นละครนอก มีตัวละครสำคัญที่มีบทบาทในตอนต้นเรื่องคือ พระอภัยมณีและนางผีเสื้อสมุทร ทั้งนี้การสื่อความสำคัญของตัวละครพระอภัยมณีนั้น อาจารย์เสรี หวังในธรรม (ศิลปินแห่งชาติ) ได้ประพันธ์บทในการรำชุด อยุธยาเพลงปี โดยท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี (ศิลปินแห่งชาติ) เป็นผู้ประพันธ์ท่ารำ มอบหมายให้ศิลปินในกรมศิลปากรแสดงในงาน 200 ปี สุนทรภู่ เมื่อ พ.ศ. 2529 แต่มิได้มีการกล่าวถึง นางผีเสื้อสมุทร ซึ่งมีบทบาทความสำคัญเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ในเรื่องพระอภัยมณีแต่อย่างใด ผู้สร้างสรรค์จึงสนใจสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยในรูปแบบการรำอยุธยาที่นำเสนอถึงบุคลิกลักษณะเด่นและความสำคัญของตัวละคร นางผีเสื้อสมุทรที่มีบทบาทต่อการดำเนินเรื่องในการแสดงละครนอกเรื่องพระอภัยมณี เป็นการสื่อให้รับรู้และเข้าถึงตัวละคร รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้ชมในด้านวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการแสดง รูปแบบการสร้างสรรค์เน้นทั้งด้านกระบวนท่ารำที่งดงาม กระบวนรำที่แสดงอัตลักษณ์ตัวละคร รวมถึงการรังสรรค์ท่ารำใหม่ในเชิงวิชาการ โดยนำแนวคิดการแสดงตัวตน และจุดมุ่งหมายของตัวละครในการแปลงกายเป็นหลักในการสร้างสรรค์งานสื่อถึงตัวละครสำคัญในเรื่องพระอภัยมณีของกวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ “สุนทรภู่” ที่ได้รับการยกย่องจากยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านงานวรรณกรรม ผ่านการแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด อยุธยานารีผีเสื้อสมุทรจำแลง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบทบาทความสำคัญของนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณี
2. เพื่อสร้างสรรค์การแสดงในรูปแบบของจารีตการรำอยุธยา ชุด อยุธยานารีผีเสื้อสมุทรจำแลง

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้ ดำเนินการโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1) ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศูนย์รักษาศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

ห้องสมุดวชิรญาณ

กลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2) ศึกษาและสังเกตการณ์จากการชมวีดิทัศน์การแสดงละครนอกเรื่อง พระอภัยมณี ตอนพบสามพราหมณ์ - หนินางผีเสื้อ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ตันฉับ พ.ศ. 2529 และการแสดงรำฉุยฉายของกรมศิลปากรในรูปแบบต่าง ๆ

3) ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ทั้งผู้ที่มีประสบการณ์ ด้านการสอน ด้านการแสดงนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์และ กรมศิลปากร ซึ่งมีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 30 ปี รวมทั้งวิเคราะห์กระบวนการทำรำฉุยฉาย และบทบาทบุคลิกลนางแปลงที่ปรากฏในการแสดง

4) สร้างสรรค์กระบวนการทำรำตามบทประพันธ์ที่สื่อถึงนางผีเสื้อสมุทร โดยปฏิบัติตามจารีตการรำฉุยฉาย ตามขั้นตอนการสร้างสรรคงาน ประกอบด้วยลำดับขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างแนวคิดของการแสดง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างสรรค์บทร้องทำนองเพลง ดนตรีประกอบการแสดง

ขั้นตอนที่ 3 การคัดเลือกผู้แสดง

ขั้นตอนที่ 4 การออกแบบกระบวนการทำรำ

ขั้นตอนที่ 5 การออกแบบเครื่องแต่งกาย ศิราภรณ์ และเครื่องประดับ

ขั้นตอนที่ 6 นำเสนองานสร้างสรรค์ต่อผู้เชี่ยวชาญ / ผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ 7 เผยแพร่การแสดงสู่สาธารณชน

5) ดำเนินการบันทึกกระบวนการทำรำ ดังนี้

5.1 บันทึกทำรำเป็นลายลักษณ์อักษรและภาพนิ่ง

5.2 บันทึกวีดิทัศน์

6) จัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย ดนตรีไทย และคีตศิลป์ไทย เพื่อตรวจสอบคุณภาพการสร้างสรรค์งานชุดฉายฉายนาฬิกาผีเสื้อสมุทรจำแลง เกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ คือ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ ในการแสดงด้านนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทยไม่น้อยกว่า 30 ปี

7) นำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย เรียบเรียงเป็นข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

การศึกษาบทบาทความสำคัญของนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณี พบว่า นางผีเสื้อสมุทรเป็นตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี บทประพันธ์ที่มีชื่อเสียงของพระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) กวีเอกต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีเค้าโครงเรื่องที่แตกต่างจากวรรณกรรมยุคเก่า มีจินตนาการล้ำสมัย มีตัวละครหลากหลายเชื้อชาติ เนื้อหาแปลกใหม่น่าสนใจติดตาม ผ่าด้วยข้อคิดคติสอนใจ มีคุณค่าในด้านความงาม ความไพเราะทางวรรณศิลป์ บทกลอนหลายช่วงที่ปรากฏในเรื่องได้รับคัดเลือกให้ปรากฏในแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ หอสมุดแห่งชาตินำวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณีจัดพิมพ์รวมเล่มจำนวน 64 ตอน ปรากฏบทบาทนางผีเสื้อสมุทร 3 ตอน คือ

ตอนที่ 2 นางผีเสื้อลักพระอภัยมณี

ตอนที่ 9 พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ

ตอนที่ 14 พระอภัยมณีเรือแตก

ต่อมาเมื่อนำนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีจัดทำเป็นการแสดงรูปแบบละครรำ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จัดแสดงมาเป็นลำดับจนถึงยุคกรมศิลปากรและวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีการจัดแสดงเป็นระยะมาโดยตลอดใช้วิธีการปรับปรุงบท โดยคงคำกลอนเดิม ปรับปรุงเป็นบทละครโดยวิธีการตัดทอนเชื่อมต่อบทกลอนให้กลมกลืน เพื่อมิให้เสียถ้อยคำอันไพเราะของร้อยกรองเดิม ตอนที่นิยมนำมาแสดงมากที่สุดคือตอนที่เกี่ยวข้องกับนางผีเสื้อสมุทร โดยการใช้การตั้งชื่อตอนอย่างหลากหลาย อีกทั้งมีการสร้างประติมากรรมพระอภัยมณีคู่กับนางผีเสื้อสมุทรตามสถานที่สำคัญในจังหวัดชายทะเลหลายแห่ง จึงเป็นที่ประจักษ์ว่า ตัวละครนางผีเสื้อสมุทรเป็นตัวละครสำคัญในเรื่อง และเป็นสัญลักษณ์ของเรื่องพระอภัยมณี ส่วนบทบาทความสำคัญของนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณีพบว่า ลักษณะรูปร่างของนางผีเสื้อสมุทรที่ปรากฏในวรรณกรรมและการแสดง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะรูปร่าง คือ

ลักษณะรูปร่างนางยักษ์ จากบทวรรณกรรมแสดงให้เห็นว่า นางผีเสื้อสมุทรมีชาติกำเนิดเป็นกอนหินกลางมหาสมุทรโดยสุรตนหนึ่งถอดดวงจิตฝากแฝงไว้ ต่อมาสุรตนนั้น

ต้องไปทรงจนร่างกายมอดไหม้แต่ดวงจิตยังคงอยู่ในก้อนหิน เมื่อกาลเวลาผ่านไปหนึ่งหมื่นปี หินนั้นกลายเป็นนางผีเสื้อสมุทร มีรูปร่างลักษณะใหญ่โตอัปลักษณ์ ผิวพรรณกร้านดำ ร่างกายท่อนบนเปล่าเปลือย

ลักษณะรูปร่างนางแปลง เมื่อนางผีเสื้อสมุทรลักพาพระอภัยมณีมายังถ้ำของตน นางเกรงว่าพระอภัยมณีจะรังเกียจและตกใจในรูปร่างยักษ์ จึงแปลงกายเป็นสาวงามในวัยแรกรุ่งผิวพรรณผุดผ่อง เพื่อให้ต้องใจชาย

ด้านอุปนิสัยของนางผีเสื้อสมุทรที่ปรากฏในวรรณกรรมและสื่อให้ผู้ชมรับรู้ทางการแสดงประกอบด้วยอุปนิสัยที่หลากหลาย คือ อุปนิสัยเอาแต่ใจตน อุปนิสัยหลงใหลมัวเมา ในกามคุณ อุปนิสัยรักสามีและลูก อุปนิสัยโมโหร้าย อุปนิสัยหยาบกระด้างไม่เกรงกลัวต่อบาป

บทบาทความสำคัญของนางผีเสื้อสมุทร สุนทรภู่ผู้ประพันธ์นิทานคำกลอนเรื่อง พระอภัยมณีได้กำหนดบทบาทของนางผีเสื้อสมุทรปรากฏในเรื่อง 3 ตอน คือ

บทบาทที่ปรากฏในตอนที่ 2 นางผีเสื้อลักพาพระอภัยมณี เป็นบทบาทของนางยักษ์ที่ต้องการความรักและคุ้มครอง ในช่วงท้ายเป็นบทบาทของสาวงามที่มีจิตกิริยา มุ่งหมายยั่ววนชายโดยไม่ละอายใจ

บทบาทที่ปรากฏในตอนที่ 9 พระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อ เป็นบทบาทของความเป็นภรรยา บทบาทของมารดา ท้ายที่สุดเป็นบทบาทตามชาติกำเนิด คือ บทบาทความเป็นนางยักษ์ร้ายที่มีจิตใจโหดเหี้ยม อารมณ์โกรธโหดร้าย

บทบาทที่ปรากฏในตอนที่ 14 พระอภัยมณีเรือแตก เป็นบทบาทความเป็นผู้มีอำนาจ เป็นที่เกรงกลัวของเหล่าผีพรายในมหาสมุทร

การสร้างสรรค์การแสดงในรูปแบบจารีตการรำดูฉาย ชุดดูฉายนารีผีเสื้อสมุทร จำแลง ดำเนินการสร้างสรรค์ตามขั้นตอน 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างแนวคิดของการแสดงโดยศึกษาข้อมูลด้านวรรณกรรม ลักษณะการรำดูฉาย (นางแปลง) ผนวกกับประสบการณ์ด้านการแสดงในบทบาทนางผีเสื้อสมุทรแปลงของผู้สร้างสร้งงาน จึงกำหนดแนวคิดในการสร้างสรรค์งาน ระบุผู้รู้เป็นตัวละครในวรรณกรรมเรื่อง พระอภัยมณี คือ นางผีเสื้อสมุทรที่แปลงกายเป็นสาวงามในรูปแบบการรำดูฉายที่มุ่งเน้นแสดงอัตลักษณ์ของตัวละคร มีกิริยาของสาวงามที่มีจิตผสมผสานกระบวนท่ารำที่สื่อถึงชาติกำเนิดนางยักษ์

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างสรรค์บทร้อง ทำนองเพลง ดนตรีประกอบการแสดง เพลงดูฉายและเพลงแม่ศรีมาใส่คำร้องที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ ตามจารีตของการรำดูฉาย โดยเป็นลักษณะการรำดูฉายแบบเต็มหรือสามารถรำแบบตัด รูปแบบดูฉายพวงได้ตาม

โอกาสในการแสดง บทร้องสื่อถึงการชมโฉมนางผีเสื้อสมุทรแปลงกายเป็นสาวงาม ใช้ถ้อยคำง่ายที่ผู้ชมเข้าใจได้ทันที สื่อถึงตัวตนที่เป็นอัตลักษณ์ของนางผีเสื้อสมุทร รวมทั้ง จริตกริยาของนางยักษ์ที่แฝงอยู่ในนางแปลง ประพันธ์บทโดย จริญญา พูลลาภ บทร้องฉุยฉาย นารีผีเสื้อสมุทรจำแลง มีดังนี้

เพลงฉุยฉายนารีผีเสื้อสมุทรจำแลง

-ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-

-ร้องเพลงฉุยฉาย-

ฉุยฉายเอ๋ย	แปลงกายงามเหลือ เจ้าผีเสื้อสมุทร
สะบัดสะบิ้ง งามยิ่งนางมนุษย์	นวนายาตผาดผุดดุจอัปสรซ่อนสิง
ยั่วยวนชวนลล กระวนกระวาย	ชายเห็นมงามายหมายแนบแอบอิง
ยักขินีเอ๋ย	อยากมีรักแท้ แต่ผิวกลัวน้อง
แข่งชักพลักไส มิให้ร่วมห้อง	เพราะรักจึงต้องคอยประคองชมเชย
กรุ้มกรุ้มยั้มย่อง ชุบช้องต้องผ่องใส	หวานแสนห่มดีใจพระอภัยมณีเอ๋ย

-ร้องเพลงแม่ศรี-

แม่ศรีเอ๋ย	แม่ศรีผีเสื้อน้ำ
พริ้งเพริดเลิศล้ำ	คมเข้าไปทั้งตัว
กลืนสาบคราบโคล	ไม่เห่หมั้นเช่นรูปชั่ว
โสภามิที่น่ากลัว	จะยั่วทวนหัวเอ๋ย
แม่ศรีเอ๋ย	แม่ศรียักษ์ร้าย
จะหยอกหลอกชาย	ให้พระอภัยพรอดพรั
ลืมหักเป็นผัวยักษ์	หลงหัวปักหัวปำ
ทุกวันคืนในถ้ำ	จะกอดให้หน้าใจเอ๋ย

-ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว - ลา-

ส่วนดนตรีประกอบการแสดง ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้าเป็นอย่างน้อย เน้นความสำคัญความไพเราะของอารมณ์ในการขับร้อง รวมทั้งการเป่าปี่เลียนเสียงขับร้อง ได้ทุกถ้อยคำ

ภาพที่ 1 วงปี่พาทย์เครื่องห้า

ที่มา : มุลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2563)

ขั้นตอนที่ 3 การคัดเลือกผู้แสดง ผู้สร้างสรรค์กำหนดเลือกผู้แสดงจากคุณสมบัติ คือ เป็นผู้ที่มีพื้นฐานนาฏศิลป์ไทยตัวนาง รูปร่างสันทัด ใบหน้างดงามสอดคล้องกับศิราภรณ์ มีลีลาการรำกระฉับกระเฉงผสมความอ่อนช้อย และสามารถปรุงแต่งจริตในการรำตามบทร้อง ใช้การสื่ออารมณ์ทางสายตาและใบหน้าได้อย่างเหมาะสม

ขั้นตอนที่ 4 การออกแบบกระบวนท่ารำ แนวคิดในการออกแบบกระบวนท่ารำ กำหนดการใช้ท่ารำตัวนางตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทย ผสมผสานท่ารำที่แสดงถึงก่าพิติเดิมของตัวละคร คือ นาง - ยักษ์ เป็นการสื่ออารมณ์ของผู้แสดงทางสายตาและใบหน้า การออกแบบกระบวนท่ารำฉายนาริผีเสื้อสมุทรจำแลงเป็นลักษณะการรำตามจาริตของการรำฉาย โดยตีบทท่ารำตามคำร้องที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ในเพลงฉายจำนวน 31 ท่ารำ กระบวนท่าเน้นลีลาท่ารำที่มีลักษณะร่าวนวด แสดงจริตกิริยาความพึงพอใจ การแสดงอารมณ์ทางใบหน้าที่หลากหลาย ส่วนในเพลงแม่ศรีมีท่ารำตามบทร้องจำนวน 25 ท่ารำ เน้นลีลาการรำที่แสดงถึงตัวตนความเป็นยักษ์ ในกระบวนท่ารำช่วงปี่พาทย์รับใช้ลักษณะการจีบล่อแก้ว สื่อถึงความเป็นนางยักษ์ที่แฝงในร่างนางแปลง นอกจากนี้การรำเพลงเร็ว - ลา ประกอบด้วยท่าแสดงอัตลักษณ์นางยักษ์แทรกในกระบวนท่ารำ ได้แก่ ลักษณะการตบเท้า ยุบเข้า การโยกเท้า การขึ้นท่าจรดเท้าขาเหยียดตั้ง การกระโดดกระทบเท้า การเดี่ยวเท้า ผสมผสานท่ารำอ่อนช้อยการลอยหน้า ลักคอ สุดท้ายปิดการลาด้วยการแสดงความอายของตัวละครที่สื่อถึงการเข้าไปเกี่ยวพาราสีชายตามเนื้อเรื่องในวรรณกรรม ดังตัวอย่างท่ารำที่สื่อถึงอัตลักษณ์นางยักษ์ ดังนี้

ภาพที่ 2 บทร้อง : ยักษ์ฉีเอ๋ย
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 3 บทร้อง : แม่ศรียักษ์ร้าย
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 4 บทร้อง : กระวน - กระวาย
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 5 บทร้อง : สิมตัว
ที่มา : ผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 5 การออกแบบเครื่องแต่งกาย ศิราภรณ์ และเครื่องประดับ ผู้สร้างสรรค์กำหนดเครื่องแต่งกายให้สอดคล้องกับที่ระบุไว้ในบทละครนอกเรื่องพระอภัยมณี โดยให้ผู้แสดงแต่งกายยืนเครื่องนาง ศิราภรณ์รัดเกล้าเปลว หม่มผ้าหม่นนางสองชายสีเหลือง ขลิบแดง นุ่งผ้ายกจีบหน้านางสีแดง พร้อมกรองคอสีแดง ถนิมพิมพาภรณ์ประกอบด้วย จี๋นาง สะอึ่ง หัวเข็มขัด สายเข็มขัด กำไลแฉง ปะวะหล่ำ แหวนรอบและกำไลข้อเท้า

ภาพที่ 6 การแต่งกายชุดอุยฉายนารีผีเสื้อสมุทรจำลอง
ที่มา : ผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การนำเสนอการสร้างสรรค์ต่อผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิโดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ ดนตรี และคีตศิลป์ กำหนดคุณสมบัติเป็นผู้มีประสบการณ์ในด้านดังกล่าวไม่น้อยกว่า 30 ปี เพื่อตรวจสอบยืนยันความถูกต้องของข้อมูล พร้อมให้ข้อเสนอแนะในการสร้างสร้งงาน

ขั้นตอนที่ 7 เผยแพร่การแสดงสู่สาธารณชน โดยการบันทึกทำรำเป็นลายลักษณ์อักษรพร้อมภาพนิ่ง และการบันทึกวีดิทัศน์กำหนดเผยแพร่ ณ โรงละครวังหน้า ตลอดจนนำเสนอการแสดงในการนำเสนอผลงานวิชาการงานสร้างสรรค์ของสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ รวมทั้งเขียนเป็นบทความวิชาการนำลงตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงการศึกษา

สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ อุยฉายนารีผีเสื้อสมุทรจำลอง พบว่า บทบาทความสำคัญของนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณี มีปรากฏ 3 ตอน คือ ตอนที่ 2 นางผีเสื้อลักพระอภัยมณี ตอนที่ 9 พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ และตอนที่ 14 พระอภัยมณีเรือแตก มีการนำวรรณกรรมจัดแสดงเป็นละครร่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จวบจนปัจจุบัน ตอนที่ได้รับความนิยมเป็นตอนที่เกี่ยวข้องกับนางผีเสื้อสมุทร ตัวละครสำคัญที่เป็นสัญลักษณ์เด่นของเรื่อง นำสู่แนวคิดในการสร้างสร้งค่านาฏศิลป์ไทยที่สื่อถึงอัตลักษณ์ของตัวละคร

การสร้างสรรคการแสดงในรูปแบบจารีตการรำฉุยฉาย ชุดฉุยฉายนารีผีเสื้อสมุทร จำแลง ดำเนินการตามแนวทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างแนวคิดของการแสดงมุ่งเน้นอัตลักษณ์ตัวละครนางผีเสื้อสมุทร 2) การสร้างสรรค์บทร้องทำนองเพลงดนตรีประกอบการแสดง โดยประพันธ์คำร้องขึ้นใหม่ตามจารีตการรำฉุยฉายใช้ดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้า 3) การคัดเลือกผู้แสดง กำหนดผู้แสดงที่มีพื้นฐานนาฏศิลป์ไทยตัวนางใบหน้างดงาม มีลีลาท่ารำคล่องแคล่วผสมความอ่อนช้อยสื่ออารมณ์ทางสายตาและใบหน้าได้อย่างเหมาะสม 4) การออกแบบกระบวนท่ารำ ใช้ท่ารำนาฏศิลป์ไทยผสมผสานท่ารำที่แสดงถึงชาติกำเนิดเดิมของตัวละครคือ นางยักษ์ โดยตีบทตามคำร้องในเพลงฉุยฉาย เพลงแม่ศรี ใช้ลักษณะการจีบล้อแก้วและกิริยาการใช้เท้า การลักคอก การใช้สายตาสื่อถึงความเป็นนางยักษ์ที่แฝงอยู่ในนางแปลง 5) การออกแบบเครื่องแต่งกายกำหนดให้แต่งกายยืนเครื่องนาง ห่มสไบสองชายสีเหลืองขลิบแดง ศิราภรณ์รัดเกล้าเปลว 6) นำเสนอผลงานสร้างสรรค์ต่อผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิโดยการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อให้ข้อเสนอแนะการสร้างงาน 7) เผยแพร่การแสดงสู่สาธารณชนในรูปแบบการบันทึกทำรำประกอบภาพนิ่ง การบันทึกวีดิทัศน์ การเผยแพร่บนเวทีการแสดง และการจัดทำบทความเผยแพร่ในวารสารวิชาการ

การสร้างสรรคนาฏศิลป์ ชุด ฉุยฉายนารีผีเสื้อสมุทรจำแลง มีแนวคิดการออกแบบมาจากประสบการณ์ของผู้สร้างสรรค์ที่ได้รับบทบาทการแสดงเป็นนางผีเสื้อสมุทรแปลงในการแสดงละครนอกเรื่องพระอภัยมณี ได้รับการถ่ายทอดบทลีลาจากคุณครูจำเรียง พุฒประดับ ส่งผลเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสร้งงาน สอดคล้องกับ วีระ บัวงาม (2560) ที่ศึกษานาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด สามนักขาทรงเครื่อง โดยมีแนวคิดในการออกแบบนาฏศิลป์จากประสบการณ์การแสดงของผู้สร้างสรรค์ ทั้งนี้ วีระ บัวงาม ใช้หลักการออกแบบตามหลักการของ อาจารย์สุวรรณี ชลานุเคราะห์ 3 หลักการ คือ หลักการจินตนาการ หลักการตีบทผสมผสานท่าทางธรรมชาติ และหลักการนำท่ารำเก่ามาพัฒนาใหม่

นอกจากนี้ ขั้นตอนการสร้างสร้งงานของผู้สร้างสรรค์ดำเนินการตามขั้นตอน 7 ขั้นตอน ซึ่งการสร้างสร้งงานนาฏศิลป์อาจมีมากหรือน้อยกว่า 7 ขั้นตอนได้ ทั้งนี้ พบว่ามีการดำเนินการตามขั้นตอนหลัก ๆ ที่สำคัญและสอดคล้องตรงกัน คือ ขั้นตอนการสร้างแนวคิด การคัดเลือกผู้แสดง การสร้างสรรค์บทร้อง ดนตรี การออกแบบกระบวนท่ารำ การออกแบบเครื่องแต่งกาย สอดคล้องกับ ธรรมรัตน์ โถวสกุล (2543) ศึกษาวิธีการและรูปแบบการสร้างสร้งผลงานของนักรำภูษประดิษฐ์ที่ได้รับการยอมรับแล้ว มีการศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการสร้างสร้งผลงานนิสิตที่ศึกษาในภาควิชานาฏศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่าง พ.ศ. 2534-2541 มีขั้นตอนการสร้างสรรค์งาน 9 ขั้นตอน โดยมีขั้นตอนที่แตกต่าง คือ การออกแบบฉาก แสง สี และการซ้อมการแสดง ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องหลักนาฏยประดิษฐ์ไทยจากศิลปินต้นแบบตัวนางสู่นวัตกรรมการสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐานของ พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ (2561) ที่มีหลักสำคัญในการสร้างสรรค์งาน 8 ขั้นตอน โดยเพิ่มเติมหลักการคัดเลือกตัวโขนหรือตัวละครที่จะนำมาสร้างสรรค์รำเดี่ยวและการศึกษาชาติกำเนิด ภูมิหลัง อุปนิสัย บุคลิก บทบาทตัวละครจากบทประพันธ์

อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่าการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยในรูปแบบนาฏศิลป์สร้างสรรค์ตามจารีต เป็นการออกแบบท่ารำตามบทร้องที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ แต่ยังคงยึดจารีตการรำแบบดั้งเดิม ทั้งนี้การออกแบบท่ารำ ลีลาต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้สร้างสรรค์ที่มีแนวคิดในการออกแบบการผสมผสานการสื่ออารมณ์ตามบทบาทตัวละครให้มีอัตลักษณ์เฉพาะที่ยังไม่มีผู้ใดสร้างสรรคในตัวละครนั้น ๆ มาก่อน โดยพิจารณาจากความมุ่งหวังของผู้สร้างสรรค์ที่ต้องการสร้างสรรคและเผยแพร่การแสดงด้วยเหตุผลใด ทั้งนี้การแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุดอุณยานาริสีเสื้อสมุทรจำแลง ผู้สร้างสรรคมุ่งเน้นอัตลักษณ์สำคัญของตัวละครในเรื่องพระอภัยมณี คือ นางผีเสื้อสมุทร ให้ผู้ชมได้รับรู้เรื่องราว สู่การรำลึกยกย่องผู้สร้างบทประพันธ์นิทานคำกลอน เรื่องพระอภัยมณี พระสุนทรโวหาร (ภู่) กวีเอกต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นการขยายขอบเขตการสร้างสรรคนาฏศิลป์ไทยตามจารีต เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาในสาสตรนาฏศิลป์ไทยแก่ผู้สนใจต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุดอุณยานาริสีเสื้อสมุทรจำแลงไปใช้

1.1 สามารถนำการแสดงไปใช้แสดงแทรกในละครนอกเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางผีเสื้อลักพระอภัยมณีเพื่อเพิ่มสำคัญของตัวละคร

1.2 นำไปใช้แสดงในรูปแบบการแสดงเอกเทศเป็นวิพิธทัศนาในการเผยแพร่ นาฏศิลป์ไทย

1.3 ใช้แสดงในงานวันสุนทรภู่ เพื่อยกย่องเชิดชูผู้ประพันธ์นิทานคำกลอนพระอภัยมณี ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องจากยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านวรรณกรรม

1.4 เอกสารงานวิจัยเป็นเอกสารวิชาการที่สามารถนำไปใช้ศึกษาเป็นแนวทางในการจัดทำนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุดต่าง ๆ เพื่อสร้างนักวิจัยในการอนุรักษ์ สืบสาน สร้างสรรค์งานศิลป์ของชาติ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการออกแบบสร้างสรรค์กระบวนท่ารำของตัวละคร บทบาทตัวนาง ที่ปรากฏในนาฏกรรมไทย และมีบทบาทความสำคัญในการดำเนินเรื่อง การสื่อถึงอัตลักษณ์ ตัวละครที่มีลักษณะโดดเด่น ชุด ฉายานารีผีเสื้อน้ำ ตามบทบาทการเปล่งกายของ นางผีเสื้อน้ำที่แปลงเป็นนางเกศสุริยงในการแสดงละครนอก เรื่องสุวรรณหงส์

2.2 ควรมีการออกแบบสร้างสรรค์กระบวนท่ารำ ฉายาในรูปแบบรำคู่ของ ตัวละครที่มีลักษณะขัดแย้งในการอยู่ร่วมกันในเรื่องพระอภัยมณี คือ พระอภัยมณีกับ นางผีเสื้อสมุทร เป็นแนวคิดการสร้างสรรครูปแบบใหม่ในวงการนาฏศิลป์ไทย

รายการอ้างอิง

- ธรรมรัตน์ โถวสกุล. (2543). **นาฏศิลป์ในโครงการนาฏศิลป์ของภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.**
- ปราณี สำราญวงศ์. (2529). **บทละครเรื่องพระอภัยมณี ตอนพบสามพราหมณ์ – หนีผีเสื้อ** อัดสำเนา.
- พัชรินทร์ สันติอวัชรณ. (2561). “หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยจากศิลปต้นแบบตัวนางสู่ นวัตกรรมสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน”. **วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, 5, 2: 83-94.
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2563). **การผสมวง ในสารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน เล่มที่ 1 เรื่องที่ 9 ดนตรีไทย.** [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 14 มกราคม 2563. เข้าถึงจาก <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=1&chap=9&page=t1-9-infodetail02.html>
- วีระ บัวงาม. (2560). “นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุดสำนักขาทรงเครื่อง”. **วารสารสถาบัน วัฒนธรรม และศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, 1, 39: 10-23.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). **นาฏศิลป์ปริทรรศน์.** กรุงเทพฯ: ห้องภาพสุวรรณ.